Logik og Psychologie.

Cursus for Universitetsaaret 1871-72

af

R. Nielsen.

Kjøbenhavn.

Forlagt af J. H. Schubothes Boghandel.

Louis Kleins Bogtrykkeri.

[1]

Psychologie.

Indledning.

Hvad det i Virkeligheden betyder, at Selvhedens Princip maa indeholde Principet for Andet, at Selvmagt og Magt i Andet maae bekræfte hinanden, at Aanden selv maa have Naturen til Grund for at articulere og bære de virkelige Naturanlæg, bliver især indlysende, naar vi betragte

Forholdet mellem Sjæl og Legeme.

α) Dualisme.

Idet Cartesius gik ud fra den Forudsætning, at Sjæl og Legeme vare to ueensartede Substanser, Sjælen den tænkende, Legemet den udstrakte Substans, satte han med det Samme en saadan Skilsmisse mellem Selvhedens og Andethedens Væsen, at Vexelvirkningen blev utænkelig. Forestillingen om en gjensidig physisk Indvirkning (*systema influxus physici*) var kun en foreløbig populær Antagelse, der snart maatte give Plads for metaphysiske Theorier.

Hos Malebranche søges Dualismen hævet derved, at alle Tingsaarsager nedsættes til at være Anledningsaarsager (*causæ occasionales*) for Gud som Tilværelsens eneste virkende Aarsag (*causa efficiens*). Forholdet mellem Sjæl og Legeme bliver da som Følge heraf opfattet saaledes, at Gud af enhver Bevægelse i Legemet tager Anledning til at bevæge Sjælen og omvendt (*systema causarum occasionalium*). Det almægtige Selv fik ved uophørlig Indgriben i Tingenes Orden en saa enevældig Indflydelse paa den hele Skabning, at Naturaarsagerne forsvandt og dermed Naturen.

[2] For at sætte Mirakeltheoriens Overgreb en Grændse opstillede Leibnitz Læren om den forudbestemte Harmonie (*Harmonia præstabilita*). Grundtanken er, at Gud fra Evighed af har beregnet alle Bevægelser i det Legemlige og Bevægelserne i Sjælen saa nøiagtig, at de to iøvrigt ueensartede Rækker Punkt for Punkt svare til hinanden indbyrdes.

Hos Leibnitz bliver Selvhedsprincipet paa eiendommelig Maade udviklet i Læren om Monaderne. Alle tilværende Substanser ere Krafteenheder, hver med sit Anlæg til Selvudvikling. Sjælen er altsaa en Monade, der ifølge sit oprindelige Anlæg er

fra sit Synspunkt (*suivant son point de vue*) istand til at forestille den hele Verden (Modsætning mellem Mikrokosme og Makrokosme).

Men hvad er Materien? Ved Besvarelsen af dette Spørgsmaal taler Leibnitz et dobbelt Sprog, idet han snart stiller sig paa Metaphysikens, snart paa Physikens Standpunkt.

I metaphysisk Forstand har Materien ingen Realitet; den er fra den subjective Side kun et Phænomen af Sjælemonadens dunkle forvirrede Forestillinger, fra den objective Side kun et Complex af de laveste Monader (*Monades nudæ*). Fra dette Synspunkt er altsaa hele Verden et Produkt af lutter Selvhedsprinciper.

Betragtet fra Physikens Standpunkt har Materien derimod en umiddelbar Realitet; Andethedsprincipet kommer forsaavidt til sin Ret, som Leibnitz ved Bestemmelsen af de mechaniske Bevægelseslove forudsætter Tryk, Stød, Inertie o. s. v.

Dualismens yderste Consequens er, at de to Systemer af Love, Selvhedslovene (Sjælens Morallove) og Andethedslovene (de mechaniske Love for Bevægelsen i Legemet) ikke lade sig forene. Den Forestilling, at Sjælen skulde forholde sig til sit Legeme, som en Herre, der havde en Automat til Tjener, er saa monstrøs, at den uvilkaarlig fordrer Dualismens Opløsning.

[3]

β) **Identitetslære.**

Grundlaget er givet af Spinoza. Den relative Selvstændighed, Cartesius havde tillagt Substanserne, Sjæl og Legeme, er i Forhold til Gud, den absolute Substans, forsvindende. Idet de relative Substanser tabe deres Selvstændighed, tabe de med det Samme deres Substantialitet og forvandle sig til Modificationer (*modi*) af een eneste uendelig Substans.

Det er er den ene uendelige Substans med sine til Aand og Legeme svarende Attributer: Tænkning og Udstrækning, der er sin egen (*causa sui*) og alle Tings Aarsag. Den ene og samme Tingenes Orden udgjør altsaa en Række af tænkende og en Række af udstrakte Existenser (*res*), hine dannende Aandeverdenen, denne Legemverdenen.

Som Modus af Tænkningens Attribut er Mennesket *Aand*, som Modus af Udstrækningens Attribut *Legeme*. Det, hvorved Mennesket adskiller sig fra andre Ting, er med Hensyn til Udstrækningen et mere sammensat Legeme, og som Følge heraf, hvad Tænkningen angaaer, en mere sammensat Forestilling. Aanden er Legemets Idee (*idea corporis*). Dersom det menneskelige Legeme var en Cirkel, saa vilde den menneskelige Aand være hverken mere eller mindre end Ideen af denne Cirkel.

Identitetslæren sammensmelter Selvhedens og Andethedens Principer til et eneste idealt-realt Princip, og maa, for at affinde sig med de virkelige Modsætninger, tage sin Tilflugt til formelle Omskrivninger og tomme Ordforklaringer.

Opfattes Principet umiddelbart fra den reale Side, saa have vi Materialismen. Det organiske Legeme er et Produkt af mechanisk-chemiske Aarsagers eiendommelige Vexelvirkninger, og det sjælelige Liv, en Modification af disse Vexelvirkninger, at forklare ved en Omskrivning af det Legemlige (*système de la nature; l'homme machine.*)
[4] Opfattes det ideal-reale Princip fra det ideale Synspunkt, saa bliver Identitetslæren speculativ.

Den skarpe dialektiske Antithese af *Jeg* og *Ikke-Jeg* (Selvhed og Andethed), der giver Fichtes Videnskabslære sin sande videnskabelige Betydning, blev i Schellings Naturphilosophie i den Grad udvandet og neutraliseret, at Aandens Selvstændighed gik tabt, og Naturkategorierne forvandledes til hule Symboler i Læren om „*den absolute Identitet*".

Det er Aleenhedens uendelige Virksomhed, der frembringer alt Liv, det naturlige saavel som det sædelige, derved at den i en ordnet Trinrække fuldbyrder „*sin historiske Verdensproces*" og med den sin „*Selvbefrielse*".

Paa det første (laveste) Trin virker Principet som „*Lys*", i negativ Form som „*Tyngde*"; Produktet er „*den uorganiske Verden*".

Paa det andet Trin virker Principet som „*irritabel Drift*", i negativ Form som „*Sensation*", Produktet er „*den organiske Natur*".

Paa det tredie Trin virker Principet som „*praktisk Fornuftlov*" eller som „*Religion og Stat*", i negativ Form som „*bevidst Driftlov*"; Produktet er „*Menneskehedens Liv*".

At slige speculative Abstractioner, hvormange Omskrivninger man end anvender, og hvorofte man end varierer det forslidte Thema om Naturens alorganiserende Væsenhed, om Universet, der efter mange dunkle Forberedelser og nødvendige Adspredelser i det Elementære omsider samler sig til organisk Eenhed og oplader sig til Selvbevidsthed, ere ufrugtbare og i sig selv uvidenskabelige, vil fra Videnskabens nuværende Standpunkt være iøinefaldende.

γ) **Identitetsdualismen.**

Det Sande i Dualismen er, at Sjæl og Legeme have deres Oprindelse fra modsatte,
[5] ueensartede Principer, Sjælen fra Selvhedens, Legemet fra Andethedens Princip. At Materien i sit Væsen er selvløs, har Physiken een Gang for alle slaaet fast i Læren om Inertien: Inertie og Selvløshed ere eenstydige Kategorier. Det er da ligesaa umuligt at

gjøre Livet til en Resultant af physiske Kræfters Samvirken som at aflede Selvet af det Selvløse.

Det Sande i Identitetslæren er, at Sjæl og Legeme, trods deres principielle Forskjellighed, i Ideen selv have deres Oprindelse fra eet og samme Grundprincip, *det guddommelige Magtprincip*.

Med fuld Ret have Dualismens Repræsentanter fremhævet, at Modsætningen af Sjæl og Legeme nødvendig maatte forudsætte en guddommelig Magteenhed; men da Magtens Begreb i dets oprindelige Selvfordobling endnu ikke var udviklet, ansaae man uden videre Magteenheden for et umiddelbart Udtryk af den overnaturlige Skabermagt; heri bestaaer Dualismens Grundvildfarelse.

I Magtens Rige, i Tingenes Verden, er Anlægseenheden, den gjennem virkende Naturaarsager sig articulerende Ideemagt, en Modsætningseenhed af ideel Formaaen og reel Bestaaen, altsaa en Modsætningseenhed af Livsprincip og Materie.

At Livsprincipet i al sin Idealitet er et Magtprincip, fremlyser deraf, at det indvirker paa Materien: thi et abstract Tankevæsen kan umulig indvirke paa nogetsomhelst Materielt. At Materien fra sin Side kan paavirkes af Livsprincipet uden at Stofferne derfor opgive deres physisk-chemiske Natur, beviser, at dens objective Sandhed maa søges i det Magtbegreb, der i de physiske Egenskaber har nedlagt Muligheden til organisk Virksomhed.

Dualismen beroer paa Modsætningen af Magtbegrebets Fordobling gjennem Selvhedens og Andethedens Form; Identiteten derimod paa Begrebseenhedens Realitet i begge Former. Eenheden af Selvhedsmagten i det Sjælelige og Andethedens Magt i det Legemlige gjør ikke de to Principer til eet Princip; men den afgiver det Medium, hvori Livsvirksomheden bliver reel, og Materien med sine Muligheder ideel, det Grundmedium, uden hvilket en organisk Vexelvirkning mellem Sjæl og Legeme vilde være utænkelig. (Physiologie og Psychologie). *[6]*

Psychologien i Grundtræk.

Det er Bevidsthedslivet med sin individuelle Naturgrund og organisk betingede Functioner, hvis Overgang fra Sandsebevidsthed til Selvbevidsthed og aandeligt Liv er Psychologiens Gjenstand. Vi inddele med Hensyn hertil Psychologien i Læren om det selvbevidste Livs naturlige Grundyttringer, om dets absolute Indhold og dets absolute Gyldighed.

a) Det selvbevidste Livs naturlige Grundyttringer: Sjæleevnerne.

I skarp Modsætning til den registeragtige Opregnen af Sjæleevner, hvormed man saa tidt overlæsser de psychologiske Lærebøger, have nogle Psychologer (Herbart) ligefrem negtet Begrebet Sjæleevne Realitet. Men i Princip og Anlæg er Sjælen lutter Evne. Opgaven er at paavise de forskjellige Former og Retninger, hvori den ene og samme Grundevne naturligen individualiserer og forgrener sig.

Selvhedens alleralmindeligste Yttringsform er *Fornemmelse*: den fornemmer sig selv, idet den fornemmer sit Andet, og den bestemmer sit Andet ved at fornemme sig selv. Fornemmelsen er i passiv Umiddelbarhed en Sandsning, i ophævet Umiddelbarhed en Reflexion, i activ Umiddelbarhed en Selvbestemmen (Dialektik af det Active og det Passive).

Som Sandsning er den bestemte Selvfornemmelse en *Følelse* (Læren om Følelserne), Fornemmelsen af Andet en umiddelbar Objectivering gjennem forskjelligartede *Sandser* (Syn, Hørelse o. s. v.); som Eenhed af Selvfornemmelse og Fornemmelse af Andet
[7] omsætter den sin Umiddelbarhed i *Hukommelse* og *Phantasie*, og hermed begynder Reflexionen.

I Reflexionen frigjøres Sandsebillederne ved Ordet (Sprogets Betydning) til Forestillinger og Almeenbegreber (Forstandslivet) og forklares til Eenhed af det Subjective og det Objective i Tænkningen af det Almeengyldige (Fornuft; Forhold imellem Forstand og Fornuft). Reflexionen fuldender sig i *Tænkningen*. Men allerede den Maade, hvorpaa Vexelbestemmelsen mellem Selvfornemmelse og Fornemmelse af Andet, mellem Selvbestemmelse og Bestemmelse af Andet, forklares i Reflecteren og Tænken, viser, at Fornemmelsens passive Umiddelbarhed oprindelig er activ, at med andre Ord Selvfornemmelse nødvendig forudsætter Selvbestemmelse.

Oprindelig er Selvbestemmelsen, den naturlige Selvyttring, at bestemme som Drift, Vilkaarligheden fremgaaer af uvilkaarlig Tilskyndelse. Idet Driften peger mod det Objective, sætter den Selvet i Bevægelse; Driften er Villiens Grund. Men Selvbestemmelsen er reflecteret og klarer sig med Reflexionen til Villie: Villien, der grunder i Driften, ophæver igjen Driften og grunder i sig selv (Egoisme, Egoitet). Den reflecterede Drift er *Tilbøielighed*, og den hæftige Tilbøielighed *Lidenskab*. Forholdet mellem Drift og Villie sees i Vexelbrydning af Lidenskab og Villie (Heroisme, Asketik).

b) Det selvbevidste Livs absolute Indhold: Ideernes Psychologie.

Da Bevidstheden vækkes og udvikles i Tiden ved sandselige Indtryk, endelige Fordringer og vexlende Interesser, er det naturligt, at den fra Begyndelsen af maa fyldes med endeligt Indhold. Som Selvbevidsthed har den ikke desto mindre et oprindeligt Selv og just derfor et oprindeligt Krav paa et selvgyldigt, absolut Indhold: kun Ideen kan som Idee mætte den hungrige Subjectivitet (Aanden og det Aandelige).

Hvor naturlig den opvaagnende Selvbevidsthed trænger til Ideens Indhold, sees *[8]* af den Oprindelighed, hvormed ethvert begavet Naturfolk begynder med religiøse Forbilleder (Mythologie), sædelige Grunderkjendelser, Stræben efter at give det Oversandselige sandselig Form og bestemme det Almeengyldige. Det absolute Indhold antager nemlig en grundforskjellig Form, eftersom det oprindelig opfattes af Phantasien, af Tænkningen eller af Villien. Form og Indhold gjennemtrænge hinanden saaledes, at den ene i sig absolute Idee formedelst de tre Grundformer bliver til tre Grundideer: Skjønhed, Sandhed, Godhed.

c) Det selvbevidste Livs absolute Gyldighed: Sjælens Udødelighed.

Som Organ for evige Ideer maa Selvbevidstheden nødvendig have det Evige i sit eget Væsen; herpaa beroer dens absolute Gyldighed, herpaa grunder sig Læren om Sjælens Udødelighed d.v.s. om Personlighedens evige Liv. At Sjælen er udødelig i metaphysisk Forstand, kan allerede sees af Plante- og Dyrelivet; men Forvisningen om en existentiel, for Menneskets Vedkommende personlig Udødelighed kan først opnaaes ved klar Indsigt i Forholdet mellem Ideen, navnlig det Godes Idee, og den menneskelige Selvbevidsthed. Forsaavidt dette Forhold i sin Almindelighed tydeliggjøres i Videnskaben, kan man jo vistnok sige, at Sjælens Udødelighed lader sig videnskabelig bevise; men da Virkelighedsbetingelserne for et tilkommende Liv falde udenfor al Erfaring, og det rene Tankebeviis følgelig ikke rækker ud over det Metaphysiske, indskrænker Beviset sig, strengt taget, til at godtgjøre Fordringens ethiske Gyldighed, ikke dens Opfyldelse. Den fuldkomne Forvisning om Sjælens Udødelighed er af religiøs ethisk Natur og tjener just til at vise Forskjellen imellem Tro og Viden, imellem praktisk og theoretisk Erkjendelse (psychologisk nødvendig Adskillelse af Religion og Videnskab).